

ПОКЛАД ІРИНА МИКОЛАЇВНА

кандидат психологічних наук, старший науковий співробітник, провідний науковий співробітник лабораторії загальної психології та історії психології ім. В.А. Роменця, Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України, м. Київ

КОНЦЕПТУАЛЬНІ УЯВЛЕННЯ ПРО ОСОБИСТІСТЬ У НАУКОВОМУ ДОРОБКУ ВІТЧИЗНЯНИХ ПСИХОЛОГІВ

У статті обґрунтовано актуальність вивчення наукового доробку вітчизняних психологів. Досліджується їх внесок у розробку таких понять як «індивід», «особистість», «індивідуальність». Аналізуються наукові підходи й концептуальні уявлення про особистість та її психологічний склад у працях видатного вітчизняного вченого О.Ф. Лазурського.

Ключові слова: людина, психіка, особистість, класифікація типів особистості.

В своих взглядах на организацию и развитие личности Лазурский дал лучший синтез всего, что предоставляла в его распоряжение современная ему наука, при чем при создании этого синтеза он выявил не мало оригинальных творческих идей.
М.Я. Басов, 1925.

Актуальність наукової проблеми. Поступ у розвитку будь-якої науки великою мірою зумовлюється врахуванням найвизначніших досягнень у минулому, які є тією необхідною базою, котра забезпечує можливість такого поступу, слугує запорукою успішного осмислення досліджуваних явищ у новому, постійно мінливому контексті. Саме завдяки цьому можливо буде досягти гармонійного поєднання спадкоємності та інновацій в науці (Боришевський М.Й., 2002).

Стрижневим напрямком сучасних психологічних досліджень визначилася проблема людини та її сутності. Внесок наукової та практичної психології в розробку таких понять як «індивід», «особистість», «індивідуальність» досить значні, а тому мають бути залучені до розуміння проблем реальної людини, а не імітувати собою знання про неї. Сучасна психологія намагається надолужити цю прогалину, і звернення до історичної спадщини вчених кінця ХІХ – початку ХХ століть, надає змогу повернути досвід минулого у контекст психологічного сьогодення [6, 7, 8, 9, 11].

Аналіз останніх публікацій. Серед останніх наукових робіт, присвячених зазначеній темі, можна виокремити ті, що спрямовані на аналіз теоретико-методологічних засад психологічної науки та висвітленню їх розвитку в історичному ракурсі (Турбан В.В., Бушанський В.В.), вивчення історичних передумов формування та

розвитку київської академічної психології (Рожественський Ю.Т., Мельник О.А.), дослідження проблеми середовища в розвитку особистості (Вернік О.Л.), розгляду культуротвірної функції психологічної науки та виникненню нових аспектів у даній царині, що зумовлено як розвитком самої психологічної науки, так і певними суттєвими змінами соціально-політичної ситуації в Україні (Балл Г.О., Максименко С.Д.).

Вказане вище обумовило **мету** дослідження – проаналізувати наукові підходи та концептуальні уявлення про особистість у науковому доробку видатного вітчизняного вченого Олександра Федоровича Лазурського.

Виклад основного матеріалу. З огляду на історичні реалії минулого століття, ми вважаємо, що говорити про вітчизняну психологію доцільно в широкому розуміння цього поняття. Адже враховуючи те, що психологія, як і інші гуманітарні та природничі науки розвивалась в єдиному багатонаціональному просторі світової науки, виділити суто національні українські нароби, зі скажімо, російсько-українського, німецько-українського або американсько-українського тощо контексту доволі важко (В.В. Рибалка). Тому ми, дотримуючись наукових положень вченого [11], «зараховуємо до низки вітчизняних психологів передусім тих, хто народився, вчився і працював на психологічних теренах України та зробив величезний внесок не тільки в українську, а й у світову персонологію».

У зв'язку з викладеним вище, звертаючись до історії становлення української науки [10, с.349-336] можна стверджувати, що вітчизняні вчені давно і плідно розробляли проблему сутності, розвитку та функціонування особистості (В.М. Бехтерев, І.О. Сікорський, В.В. Зеньковський, О.Ф. Лазурський, Н.Н. Ланге, Л.С. Виготський, А.С. Макаренко, С.Л. Рубінштейн, Г.С. Костюк, П.Р. Чамата, В.А. Роменець та ін.). В аспекті вказаних проблем видаються цікавими, корисними та актуальними погляди Олександра Федоровича Лазурського (1874-1917 рр.), наукова спадщина якого репрезентує психологію кінця ХІХ – початку ХХ століття та відображає плідні пошуки в з'ясуванні розуміння особистості та її психологічного складу [14].

Дитинство майбутнього вченого пройшло в місті Переяславі Полтавської губернії (нині – Переяслав-Хмельницький Київської області), а отрочество – у місті Лубни, куди він переїхав, коли вступив до чоловічої гімназії. Закінчивши середній навчальний заклад з відзнакою (золотою медаллю) сімнадцятирічний юнак вирішує присвятити своє життя діяльності в галузі природознавства. Щоб отримати природничо-наукову освіту О.Ф. Лазурський переїздить у 1891 році до Петербурга, де чудово склавши іспити, поступає до Петербурзької військово-медичної академії. Крім медицини, його надзвичайно цікавили проблеми психології. У період дворічного наукового відрядження його інтереси реалізуються в Берліні,

Лейпцизі, Гедельбурзі, Празі, Парижі. Як студент, він приймає участь також у практичних заняттях, що проводять В. Вундт, Е. Крепелін та ін. Знайомство з видатним вченим того часу В. М. Бехтеревим, під керівництвом якого в очолюваній ним анатоμο-фізіологічної лабораторії при клініці душевних і нервових хвороб О.Ф.Лазурський проводив експериментальні роботи з анатомії і фізіології мозку та з психології, безпосередньо вплинуло на подальшу наукову долю та формування світогляду вітчизняного дослідника [13].

Критично аналізуючи поширені на той час психологічні теорії вюрцбурзької школи (Канта, Герберта, Вундта, Рібо, Джеймса та ін.) та наукові погляди Галля, Ломброзо, Шопенгауера, Введенського, Лосського й інших [12], О.Ф. Лазурський з перших кроків своєї науково-психологічної діяльності боровся за побудову психології тісно пов'язаної з природничими науками (зокрема з фізіологією), з методами їх дослідження, тобто, за відокремлення психології від ідеалістичної філософії, за створення наукової психології. Подальший розвиток психології як науки можливий, на думку вченого, тільки в тому разі, коли вона відокремиться від філософії і стане на шлях конкретних досліджень, а головне, коли від міркувань перейде до вивчення фактів, що характеризують психічні процеси і властивості [2].

Разом з тим О.Ф. Лазурський не відривав психологію від філософії, допускав зв'язок психології з науковою філософією, яка, за його словами, може «пояснити нам дійсність» [4, с.28].

Досліджуючи зв'язки психології з природничими науками, зокрема з фізіологією, вчений не розчиняв її в фізіології. Він наголошував, що «психологія є цілком самостійною галуззю знання; вона має своє певне коло явищ, які вивчає тільки вона одна» [там же, с.29]. Критикуючи описову психологію, яка була поширена в той час в поглядах деяких науковців [8, 14], вчений стверджував, що психологія не може обмежуватись описом явищ психічного життя людини. Головне завдання її він вбачав у пояснення цих явищ, у розкритті законів, яким вони підпорядковані.

«Мені здавалось, дуже важливим показати ..., що психологія, і саме наукова психологія, до створення й розробки якої ми зараз прагнемо, не є цілком абстрактне, придатне тільки для виправдання або спростування тих чи інших філософських теорій, а, навпаки, є насущним життєвим знанням, необхідним для кращого орієнтування в наших щоденних спостереженнях як над собою, так і над іншими людьми» – наголошував вчений [2, с.36]. Як бачимо, виступаючи проти абстрактної психології, відірваної від фізіології і практики виховання, вчений намагався наблизити психологію до життя, зробити її практично корисною наукою, за допомогою якої можна було б вивчати і виховувати людину.

Таким чином, беручи до уваги зазначені вище твердження, можна з впевненістю констатувати, що екстраполюючись у різних

методологічних парадигмах протягом усієї генези психології як науки, особистість, у психологічній системі наукових понять, має особливий статус. Ретроспективний аналіз доробку О.Ф. Лазурського показує, що в його наукових розробках проблема психології особистості посідає центральне місце. Цей розділ психології вчений називав характерологією, або індивідуальною психологією та присвятив їй основні свої праці [5].

У наукових роботах О.Ф. Лазурського людина з усіма її анатомічними та психофізичними властивостями виступає, насамперед, природною істотою, вінцем еволюції. Автор доводить, що людина не народжується з готовою свідомістю, поняття про своє «Я» виникає у неї на певному ступені психічного розвитку і є результатом розвитку мозкових процесів та впливу навколишнього середовища. Особистість вчений розумів як злитну єдність психічних процесів та властивостей людини, а наша психічна організація дана нам як щось ціле, як зв'язана організована єдність.

Разом з тим, треба зазначити, що будучи психологом і одночасно психіатром, терапевтом, атомом та фізіологом, О.Ф. Лазурський приділяв особливу увагу фізіологічній стороні психічних властивостей особистості. Він вважав, що ті або інші нахили характеру, риси темпераменту, обдарованість мають свою фізіологічну сторону, виявлену в індивідуальних особливостях нервової системи. Розвиваючи свою думку стосовно анатомо-фізіологічних сторін особистості, вчений підкреслював, що цим зверненням він прагне надати індивідуальній психології наукового характеру і тим самим поставити її в ряд природничих наук, які визначаються своєю точністю та об'єктивністю. Наука про особистість матиме можливість розвиватись тільки тоді, коли «нам будуть відомі, хоча б приблизно, фізіологічні процеси, якими супроводяться різні прояви душевної діяльності» – писав він [2, с.71].

О.Ф. Лазурський вважав, щоб вивчити особистість, потрібно вивчати всі її прояви. Доводячи у своїх працях думку, що індивідуальність особистості залежить не тільки від природних її особливостей, а й від виховання і соціального середовища, наукаовець великого значення надавав розкриттю саме цих питань, розробивши методику природного експерименту, що сприяла розвитку педагогічної психології. Привертаючи увагу до зазначених проблем становлення особистості, він констатував, що мета виховання полягає у тому, щоб забезпечити «повний, якомога інтенсивніший розвиток особистості відповідно до її індивідуальних задатків, здібностей, але цей розвиток може здійснюватись лише в суспільстві і через суспільство; правильно поставлене соціальне виховання неминуче приведе до повного розквіту особистості» [1, с.182-183].

Непересічна заслуга Л.Ф. Лазурського полягає у розробці побудови всеосяжної класифікації типів особистості. В основу

запропонованої ним «психологічної та психосоціальної в широкому розумінні» класифікації був покладений принцип активного пристосування особистості до навколишнього середовища, який містить не тільки речі, природу, людей і людські стосунки, а й ідеї, духовні блага, естетичні, моральні цінності тощо [3, с.46].

З огляду на величезну біологічну та філософську важливість запропонованого принципу, вчений вважав, що розуміння особистості має будуватися на аналізі та порівнянні між собою двох великих, різноманітних за змістом та ступенем складності груп виявів її психічних елементів – внутрішніх (вроджених, ендопсихічних) і зовнішніх (набутих, екзопсихічних).

За О.Ф. Лазурським ендопсихічні вияви «виражають внутрішню взаємозалежність психічних елементів і функцій, так би мовити, внутрішній механізм людської особистості» [3, с.49]. Відповідно до цього, вчений виділяє так звану ендопсихіку, що характеризується наявністю у людини психологічних (психофізіологічних) елементів особистості, до яких належать темперамент, характер, розумова обдарованість тощо. До ендопсихіки, на думку вченого, має бути включена «вся сукупність психічних функцій та здібностей, таких як сприйнятливність, пам'ять, увага, комбінаційна діяльність (мислення та уява), афективна збуджуваність, здатність до вольового зусилля, імпульсивність або обміркованість вольових актів, швидкість, сила та багатство рухів тощо» [там же, с. 50].

О.Ф. Лазурський ототожнює ендопсихіку з «нервово-психічною або біологічною організацією людини», розглядаючи останню як складний, організований, неперервний, двохсторонній психофізіологічний процес. При цьому окремі психічні функції утворюють складові цього процесу. Будучи тісно пов'язаними між собою, вони водночас виступають відносно незалежними у своїй діяльності. Далі вчений пише: «Ендопсихіка становить, безсумнівно, ядро людської особистості, головну її основу, відбиваючись значною мірою (хоч і не завжди однаково сильно) також і на екзопсихічних її виявах» [там же].

Стосовно другої, екзопсихічної групи життєвих проявів людини, вчений включає до її змісту ставлення особистості до зовнішніх об'єктів, до середовища в широкому сенсі. О.Ф. Лазурський пояснює сутність цього поняття середовища таким, що «охоплює всю сферу того, що протистоїть особистості і до чого особистість може тим чи іншим чином ставитися: сюди входять і природа, і матеріальні речі, й інші люди, і соціальні групи, і духовні блага – наука, мистецтво – і навіть душевне життя самої людини, оскільки останнє також може бути об'єктом свідомого ставлення з боку особистості» [3, с.50]. До речі, таке розмежування між ендопсихікою та екзопсихікою науковець вважав дуже важливим для характерології – психологічної концепції індивідуальних відмінностей, фундатором якої він був.

На переконання О.Ф. Лазурського індивідуальність, а фактично неповторність людини, визначається не тільки своєрідністю її ендопсихічних рис – особливостей пам'яті, уяви тощо, – а й її екзопсихічними виявами, тобто її ставленням до оточуючих явищ, тим, як кожна людина реагує на різноманітні об'єкти, що вона любить, чим цікавиться або до чого байдужа тощо. Відповідно до цього питання, вчений роз'яснює, що ендопсихічні вияви відображають внутрішні механізми особистості, індивідуальні особливості організації людини, тобто суб'єктивні співвідношення між окремими психічними елементами особистості. Також вони тісно пов'язані з індивідуальними особливостями центральної нервової системи індивідуума й утворюють таким чином певний ендокомплекс – сполучення декількох тісно пов'язаних між собою основних психологічних функцій. Він (ендокомплекс) виступає як нерозривне ціле та визначає схильність людини до певних занять [3,с.51].

Пояснюючи екзокомплекс людини, вчений відмічає, що він відображає певним чином зовнішні, оточуючі її умови, обставини у яких вона живе та діє. При чому, характерний для даної людини екзокомплекс передбачає підсилення притаманних їй елементарних психічних властивостей, сполучення і розвиток яких визначається не стільки їх внутрішнім, органічним зв'язком, а й сторонніми зовнішніми умовами. Разом з тим, екзопсихічна сторона особистості не є чимось зовнішнім, поверховим, минулим, значущою лише для даного моменту подією.

Також О.Ф. Лазурський припускає, що між внутрішніми властивостями особистості та оточуючого зовнішнього середовища, тобто між його ендопсихікою та екзопсихікою може бути різна ступінь відповідності або невідповідності. В одних випадках, коли середовище сприяє розвитку внутрішніх нахилів та задатків, людина розвиває всі свої можливості до найвищого рівня. У випадках, коли цієї гармонії не відбувається, виникає конфлікт між середовищем та людиною, і це призводить до «збочення» особистості різного ступеня складності (злочинів, психічних розладів або різного роду неврозам).

Пояснюючи свої наукові переконання, вчений вводить поняття психічних рівнів розвитку елементів ендокомплексу та екзокомплексу, в яких визначає відношення між особистістю та навколишнім середовищем, що змінюють, зокрема, відношення між ендопсихічними та екзопсихічними елементами особистості. Таким чином, резюмуючи можна побачити, що в основу своєї класифікації типів особистості, О.Ф. Лазурський поклав принцип активного пристосування особистості до навколишнього середовища «оскільки питання про взаємовідношення особистості та середовища, про гармонію та дисгармонію цих відношень, про збочених та чистих типах відносяться до найголовніших у всій його теорії» – вважав М.Я. Басов [цит. за 3, с.33].

«Будь-яка людина у своєму фізичному та духовному розвитку проходить послідовно низку ступенів, де кожному наступному ступеню властиві більше багатство та інтенсивність душевного життя порівняно з попереднім» – писав О.Ф. Лазурський [3, с.52]. Цей процес «психічного росту», або «психічного розвитку», відбувається найбільш стрімко у перші роки життя дитини, а також у підлітковому і частково у юнацькому віці. З наближенням до 25-30 років він поступово уповільнюється і, нарешті, зовсім припиняється. Але головне, вважав вчений, основне ядро особистості остаточно вже визначене та психічний рівень людини більш-менш сформований. У подальшому особистості «доведеться, можливо, ще розвинути вкрай інтенсивну й різнобічну діяльність, – але це буде лише виявлення вже сталої особистості, що зводяться переважно до її екзовиявів, тоді як сукупність властивих їй основних психічних функцій (ендопсихіка) залишається у подальшому більш або менш незмінною» [там же, с.53].

За О.Ф. Лазурським, процес психічного росту в різних людей вирізняється саме рівнем психічного розвитку. Його висота, або «найвища межа», залежить, «з одного боку, від «ступеня обдарованості» людини, тобто від багатства й інтенсивності її вроджених здібностей, а з іншого – від впливу зовнішніх умов (передусім виховання та освіти), які сприяють або, навпаки, заважають розвиткові природних обдарувань» [3, с.53].

Зростання психічного рівня розвитку особистості характеризується низкою ознак, серед яких вчений як головні виділяє чотири [там же с.55-61]. На першому місці стоїть, стверджує О.Ф. Лазурський, багатство особистості, тобто загальна кількість психічної продукції, що може виявлятися зовні кількістю, розмаїттям та складністю або навпаки – бідністю, одноманіттям і примітивністю окремих психічних виявів. Другою суттєвою ознакою підвищення психічного рівня розвитку особистості науковець визнає силу та інтенсивність окремих психічних виявів (здібностей). Третьою ознакою є свідомість та ідейність психічних виявів особистості. Четвертою вчений вважає зростаючу координацію психічних елементів, які у своїй сукупності складають людську особистість.

Суттєвим принципом розподілу типів особистості «за психічним рівнем та її психічним змістом», тобто за «переважанням у кожному окремому випадку якої-небудь однієї групи тісно пов'язаних між собою основних психічних функцій, що накладають на весь характер даного індивідуума своєрідний відбиток» [3, с.65], вчений вважав навіть другим за значущістю у своїй класифікації особистостей. Також він зазначав, що класифікація особистостей має бути не лише психологічно, а й психосоціальною, тобто «проводитися не лише на основі переважання у них певної групи взаємопов'язаних основних психічних функцій (ендопсихіка), а й на основі соціального положення людей, їхньої професії, спрямованості інтересів тощо

(екзопсихіка). При цьому у правильно побудованій класифікації ендоспсихіки – і екзопсихічні вияви окремих типів повинні або перебувати між собою у відомій відповідності, або ж там, де такої відповідності не існує, триваючі між ними боротьба і взаємодія повинні бути заздалегідь враховані класифікатором, сприяючи виділенню таких типів у особливі, сповна визначені групи (...). Оскільки ядро особистості складає ендоспсихіка, то і при групуванні типів більш суттєву роль відіграє, зрештою, переважання у людини тих чи інших основних психічних функцій (...); утім, і екзопсихічна сторона особистості здається надзвичайно вадливою для класифікації, оскільки саме вона дає нам зовнішній, більш або менш сформований вияв того чи іншого типу, надаючи самому типові відому рельєфність, визначеність і завершеність» [там же, с.66-67].

У заломленні до означених задач, О.Ф. Лазурський наводить неперевершену, яскраво проілюстровану прикладами з історії, художньої літератури, наукового та світського життя докладну характеристику типів особистості, використовуючи той самий спосіб поетапної конкретизації кожного типу, що і при побудові програми дослідження особистості.

На закінчення зазначимо, що концептуальні погляди на особистість О.Ф. Лазурського справили величезний вплив на розгортання подальших психологічних досліджень особистості, що були продовжені його учнями, послідовниками та прихильниками, такими як М.Я. Басов, В.М. Мясіщев, К.К. Платонов, В.Ф. Моргун, В.В. Рибалка та інші.

Висновки. Отже, проведене дослідження дає можливість сформулювати такі висновки: наукова спадщина вітчизняних вчених криє у собі досить вагомe джерело, добутки та знання якого з метою його оптимального використання повинні стати суттєвим доповненням сучасної психологічної думки.

Список використаної літератури:

1. Естественный эксперимент и его школьное применение /под ред. проф. А.Ф. Лазурского. Пг.: К.Л. Риккер, 1918. 192 с.
2. Лазурский А.Ф. Очерк науки о характерах. 3-е доп. изд. Пг.: К.Л. Риккер, 1917. 386 с.
3. Лазурский А.Ф. Классификация личностей /под ред. М.Я. Басова, В.Н. Мясіщева, 3-е изд., Ленинград: Гос. издат, 1924. 290 с.
4. Лазурский А.Ф. Психология общая и экспериментальная /пред. Л.С. Выготского, 3-е изд., Ленинград: Гос. издат, 1924. 290 с.
5. Лазурский А.Ф. Избранные труды по психологии. Москва: Наука, 1997. 446 с.
6. Лазурский А.Ф. Теория личности: 100 лет забвения и развития /сост. В.Ю. Слабинский, Н.М. Воищева. СПб: Невский Архетип, 2017. 490 с. (Серия «Классики психотерапии и психологии»).

7. Леонтьев Д.А. Теория личности А.Ф. Лазурского: от склонностей к отношениям. Методология и история психологии. Москва, 2008. Т. 3. № 4. С. 7-20.
8. Психология личности /под ред. Ю.Б. Гиппенрейтер, А.А. Пузыря. Москва: Изд.-во Моск. ун-та, 1982. 288 с.
9. Поклад І.М. Персоналічна спадщина вітчизняної психології: стан проблем та перспективи досліджень. Психологічні виміри особистісної взаємодії суб'єктів освітнього простору в контексті гуманістичної парадигми: матеріали ІІ Всеукр. конф. з міжнар. уч. (Київ, 21 бер. 2019 р.). URL: <https://fdotadotr.wordpress.com>
10. Роменець В.А., Маноха І.П. Історія психології ХХ століття: навчальний посібник /вст. ст. В.О. Татенка, Т.М. Титаренко. Київ: Либідь, 1989. 992 с.
11. Рибалка В.В. Теорії особистості у вітчизняній психології: навчальний посібник /Академія педагогічних наук України, Інститут педагогіки і психології професійної освіти. Київ: ІПППО АПН України, 2006. 530 с.
12. Садчикова П.И. Психологическое наследие А.Ф. Лазурского: автореф. дис. ... канд. наук (по психології) / Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка, Київ, 1955. 15 с.
13. Смирнов В.А. Психологические воззрения Александра Федоровича Лазурского: дис. ... канд. психол. наук. Москва, 1998. 147 с.
14. Ярошевский М.Г. История психологии. 3-е изд. Москва: Мысль, 1985. 575 с.

References:

1. Estestvenny`j e`ksperiment i ego shkol`noe primenenie /pod red. prof. A.F. Lazurskogo. Pg.: K.L. Rikker, 1918. 192 s.
2. Lazurskij A.F. Ocherk nauki o kharakterakh. 3-e dop. izd. Pg.: K.L. Rikker, 1917. 386 s.
3. Lazurskij A.F. Klassifikacziya lichnostej /pod red. M.Ya. Basova, V.N. Myasishheva, 3-e izd., Leningrad: Gos. izdat, 1924. 290 s.
4. Lazurskij A.F. Psikhologiya obshhaya i e`ksperimental`naya /pred. L.S. Vy`gotskogo, 3-e izd., Leningrad: Gos. izdat, 1924. 290 s
5. Lazurskij A.F. Izbranny`e trudy` po psikhologii. Moskva: Nauka, 1997. 446 s.
6. Lazurskij A.F. Teoriya lichnosti: 100 let zabveniya i razvitiya /sost. V.Yu. Slabinskij, N.M. Voishheva. SPb: Nevskij Arkhetip, 2017. 490 s. (Seriya «Klassiki psikhoterapii i psikhologii»).
7. Leont`ev D.A. Teoriya lichnosti A.F. Lazurskogo: ot naklonnostej k otnosheniyam. Metodologiya i istoriya psikhologii. Moskva, 2008. Т. 3. # 4. S. 7-20.
8. Psikhologiya lichnosti /pod red. Yu.B. Gippenrejter, A.A. Puzy`reya. Moskva: Izd.-vo Mosk. un-ta, 1982. 288 s.
9. Poklad I.M. Personolohichna spadshchyna vitchyznianoj psykhologhii: stan problem ta perspektyvy doslidzhen. Psykhologhichni vymiry osobystisnoi vzaiedodii subiektiv osvitnoho prostoru v konteksti humanistychnoi paradyhmy: materialy ІІ Vseukr. konf. z mizhnar. uch. (Kyiv, 21 ber. 2019 r.). URL: <https://fdotadotr.wordpress.com>
10. Romenets V.A., Manokha I.P. Istoriia psikhologhii KhKh stolittia: navchalnyi posibnyk /vst. st. V.O. Tatenka, T.M. Tytarenko. Kyiv: Lybid, 1989. 992 s.
11. Rybalka V.V. Teorii osobystosti u vitchyznianiі psykhologhii: navchalnyi posibnyk /Akademiiia pedahohichnykh nauk Ukrainy, Instytut pedahohiky i psykhologhii profesiіnoi osvity. Kyiv: IPPPO APN Ukrainy, 2006. 530 s.

12. Sadchikova P.I. Psikhologicheskoe nasledie A.F. Lazurskogo: avtoref. dis. ... kand. nauk (po psikhologi`yi) / Kiyiv. nacz. un-t i`m. Tarasa Shevchenka, Kiyiv, 1955. 15 s.
13. Smirnov V.A. Psikhologicheskie vozzreniya Aleksandra Fedorovicha Lazurs`kogo: dis. ... kand. psikhol. nauk. Moskva, 1998. 147 s.
14. Yaroshevskij M.G. Istoriya psikhologii. 3-e izd. Moskva: My`sl`, 1985. 575 s.

Поклад И.Н.

Концептуальные представления о личности в научном наследии отечественных психологов

В статье обоснована актуальность изучения научного наследия отечественных психологов. Исследуется их вклад в разработку таких понятий как «индивид», «личность», «индивидуальность». Анализируются научные подходы и концептуальные представления о личности и ее психологическом содержании в трудах выдающегося отечественного ученого А.Ф. Лазурского.

Ключевые слова: человек, психика, личность, классификация типов личности.

Poklad I.M.

Conceptual representations about the personality in the scientific heritage of domestic psychologists

The article substantiates the relevance of studying the scientific heritage of domestic psychologists. Their contribution to the development of such concepts as «individual», «personality», «individuality» is explored. The scientific approaches and conceptual ideas about the personality and its psychological composition in the works of the prominent Ukrainian scientist are analyzed A.F. Lazursky.

Key words: human, psychics, personality, classification of personality types